

LA PSICOMOTRICITAT D'AJUDA EN EL TREBALL AMB INFANTS AMB TEA¹

“Alleuja descobrir que, fins i tot en aquests nens tan tancats en si mateixos, hi ha una part seva que espera ser ajudada a “créixer adequadament” i a vincular-se a una figura parental”.

(TUSTIN. 1987, p.192)

– Mónica de León –

Psicòloga clínica. Servicio Médico Integral (SMI), Montevideo, Uruguay

La proposta d'escrutar des de la meua experiència de treball com a psicomotricista amb infants amb TEA resulta tan paradoxal com simbòlica. Una i altra volta, l'encontre amb infants que pateixen símptomes d'un TEA fa que torni a començar i així l'"Experiència" podria resumir-se en aprendre cada dia a començar, a animar-se a enfrontar el desànim del què sembla repetir-se eternament, d'allò impenetrable i inamovible. Animar-se a jugar amb el cos, amb l'ànima, per submergir-se en l'angoixa sense nom que no pot més que quedar col·locada en el cos i així, des de les eines que la pràctica psicomotriu (jocs de seguretat profunda, els jocs de maternança tònic-emocional, el joc sensoriomotor i la possibilitat de la vivència conscient del cos real, els jocs pre-simbòlics com a eina constructora de la identitat corporal, així com la representació com a via afavoridora de la descentració) es privilegia la possibilitat de desenvolupar un abordatge d'ajuda.

De tal manera que, com afirma F. Perls, a partir de l'escolta del cos, sabrem qui som. Partir de l'acte motor per afavorir l'estructuració simbòlica, aquesta és una

de les eines amb les que comptem en l'encontre.

Quan vaig començar a treballar com a psicomotricista, preparava les meves sessions amb antelació. Tenia objectius clars a treballar i disposava el material de la sala en sintonia amb ells. Els mateixos sorgien d'una entrevista prèvia mantinguda amb els pares del nen, de la lectura d'informes amb els què arribaven a la consulta i dues o tres trobades de valoració amb l'infant. Fins i tot, els objectius estaven molt paucats per poder valorar les diferents dimensions i així definir objectius a treballar a partir de tres vies bàsiques d'actuació: el plaer d'acció, la presa de consciència i el pla del pensament. "Comunicar, crear, accedir a la descentració, pensar, són els objectius de l'ajuda i també els de la nostra proposta educativa" (Aucouturier, 2004, p. 272). Quan parlem d'educar fem referència a la funció simbòlica nascuda en els fantasmes d'acció.

Tot això va funcionar molt bé fins que vaig conèixer a en Pedro. Un nen de nou anys amb TEA sense llenguatge i amb un funcionament molt primari. Portava anys en teràpia i buscaven en la intervenció psicomotriu acompanyar el seu procés terapèutic.

RITUAL D'ENTRADA

En Pedro entra a una sala disposada amb un espai per al temps d'acollida, una torre enmig de la sala i un racó amb material per a la representació gràfica.

«La sala de psicomotricitat que posem a disposició dels nens i les nenes

amb els seus espais i el seu material específic, és un espai simbòlic assegurador i de sosteniment que representa el cos de la mare i en el què cada infant pot viure la seva experiència motriu» (Aucouturier, 2004, pàg. 133).

Cada consulta s'iniciava amb un temps d'acollida en què l'encontre i la paraula representen una via privilegiada. S'expliciten les normes de la sala i es presenta el material disposat com a proposta de joc. En el cas d'en Pedro, aquest temps i aquestes pautes no tenien sentit.

La destrucció de la torre representa un espai transicional en què l'infant reafirma el seu jo, es diferencia de l'altre. Trio aquesta forma de començar marcant simbòlicament el valor de ser, com a individualitat que comença a construir el seu temps i espai de treball. La destrucció viscuda sense culpa, l'agressivitat simbòlica ment jugada, com el joc reassegurador.

"Així es pot entendre millor el següent esquema de relacions: destrucció-plaer, destrucció-construcció, construcció-comunicació, comunicació-creació, descentració-pensament operatori" (Aucouturier, 2004, p. 181).

No havia passat ni un minut i semblava que per la sala hagués passat un cicló. Les cadires de l'espai d'acollida estaven escampades per la sala, entre llapis, fulls que havíem volat i caixes de material que van quedar disseminats per tot arreu. La torre? Intacta. En Pedro? A sota d'una gran màrrega, no pas jugant a amagar-se i ser trobat, sinó embolicat en una segona pell que el mantingués protegit d'aquell

caos i potser també de mi i de la meua proposta. Jo? Ni tan sols havia arribat a l'espai d'acollida, estava palplantada a la porta d'entrada. Espantada, desconcertada, sense idees. Em preguntava si en Pedro se sentia també així. Com continuariem?

Em vaig apropar a en Pedro, estirada al seu costat, sense moure la màrrega i li vaig dir: "Hola, sóc la Mónica. T'estava esperant". En Pedro va sortir i va començar a córrer d'un cantó a l'altre de la sala. El seu cos només s'aturava quan la paret s'hi interposava. De banda a banda, un cop i un altre, cridant i movent les mans a ambdós costats del seu cap. El moviment era la via per la qual podia expressar el seu patiment, no l'atenuava, no el salvava del mateix, només el denunciava. En el cas d'infants amb TEA aquestes angoixes arcaïques envaeixen sense continent i busquen un límit que només semblen trobar en allò concret, en els límits físics de l'espai, mobilitzats a partir de la agitació motriu.

No era el primer infant afectat de TEA que veia, ni el primer amb el què treballava, però sí la primera vegada que em sentia tan perduda.

Volia trobar la manera de trobar-nos i així poder ajudar-lo. Quan en la meua supervisió vaig dir aquesta frase, el meu supervisor em va respondre: "Això és el què en Pedro necessita, algú que tingui il·lusió". La il·lusió, deia Aucouturier (2004), és un trampolí per al progrés. La perdida cada cop que entrava a la sala. Sobretot perquè se suposa que els espais i temps són eines des de les que el psicomotricista s'atura per abordar el treball d'ajuda. En Pedro feia miques la meua estructura i em mostrava així en carn viva com se sentia, com era el seu món intern: caòtic, sense connexió, sense possibilitat de ser mentalitzat.

Poc a poc vaig anar aprenent amb ell, a acompanyar-lo respectuosament, a ajustar-me tònic i emocionalment, sense més expectativa, sense més fita de treball. Des de l'escolta, aquesta de la que tant es parla i sobre la que tant havia llegit, però de la que mai s'havia fet tan present i evident la seva absència en relació a l'altre. Així vaig començar a entendre que, en entrar a la sala, necessitava

un espai pràcticament «buit». Potser per escenificar la seva pròpia experiència de buidor i poder anar col·locant allà experiències de plaer i seguretat que afavorissin l'estructuració d'aquest jo corporal que li assegurés tenir un cos i així una consciència de sí mateix que el tregués de l'estat de no integració al que fa referència Tustin (1987). Poc material hi havia disponible, poc en quantitat, que es va anar ajustant en qualitat.

Aleshores, en entrar a la sala tancava sistemàticament els llums i així transcorria la consulta. No es veia absolutament res i vaig poder sentir la impossibilitat de moure'm, el desconcert, la por a un espai que, lluny de ser el que coneixia, s'havia tornat aliè, tan imprevisible i tan invasiu que per moments no sabia si estava veient, sentint, pensant... quan intentava obrir el llum, ell el tancava i m'agafava de la mà. Corriem junts d'una cantó a l'altre de la sala i així jo l'acompanyava i m'ajustava tònicament a la seva possibilitat d'expressió motriu. Estàvem en ressonància tònic-afectiva i això semblava ajudar-lo, no sé massa en quin sentit, però poc a poc començava a permetre'm intervenir en el ritme i l'agitació es convertia en passeig fins a dirigir-se a l'espai d'acollida. Seia davant meu i començava a explorar el meu rostre.

Així, el temps d'acollida va passar a ser un temps posterior però important, d'encontre. La repetició d'aquest esquema el reassegurava sensorialment i l'aparent desconnexió donava pas a un temps d'escolta. Si intentava tan sols escurçar el recorregut, les formes autistes afloraven i així em deia que necessitava posar-se fora de perill i en conseqüència m'evitava.

NUCLI DE SESSIÓ: ASSEGURACIÓ PROFUNDA

L'Alex, un nen de 5 anys amb un llenguatge molt ric en vocabulari, però molt pobre en funció comunicativa, no podia esperar per entrar. Quan entrava, es dirigia directament a l'espai d'acollida i assegut perfectament de perfil respecte al mirall, expressava la seva angoixa per la pèrdua d'un hemicòs. L'angoixa d'estar partit per la meitat. A través del temps de relaxació, previ al tancament de la sessió, va poder vienciar la unió dels hemicossos i així

atenuar la seva angoixa. Aquella vivència el relaxava i automàticament el moviment continu donava pas a la immobilitat i el descans.

"Hola, a l'escola sí, bé, mira, desperta, cap síí, mira, mira la torre, tomba-la, vine, u, dos, tres, bééé Juguem? Sí!"

Tota aquella allau de paraules resumia el temps de trobada.

L'Alex ho feia tot sol. M'anul·lava completament des del seu llenguatge verbal i corporal. No parava de moure's, mostrava grans dificultats per contactar amb mi. Escoltar o ajustar-se a les consignes que l'escola li donava semblava molt allunyat dels seus interessos.

Un cop iniciat el temps de joc, el plaer de moure's i viure positivament el seu cos prevalia com a joc.

A la sala, seguia l'ordre del circuit sensoriomotor guiat pel plaer que sentia en les caigudes, salts o arrossegaments, fins arribar al temps de massatge en què el nen quedava profundament adormit cada dia. El circuit sensoriomotor havia de ser sempre igual. Primer feia anar la meua mà perquè col·loqués cada peça, poc a poc va acceptar muntar-lo amb l'ajut d'una foto i posteriorment des del record, el muntava mostrant gaudi amb allò que ell controlava, que podia anticipar. Així, el plaer de fer quedava substituït pel plaer de controlar el què passava. Amb el temps, les teles amb diferents textures van permetre jugar amb els canvis en allò que romania igual. Altres vegades, la música ajudava a introduir ritmes i, amb ells, talls i ruptures en el temps que, juntament amb les caigudes, els arrossegaments i els balancejos, van anar donant lloc als jocs de seguretat profunda (base per a l'estructuració joica).

No volia participar de l'espai de representació, per ell el paper i el llapis eren propietat de l'escola i la seva vivència dels mateixos era molt negativa. Al principi, simplement dibuixava jo i ell deia alguna paraula que anotàvem com a significativa del joc.

D'aquesta manera, vam anar construint un llibre de treball que li permetia recordar allò que havíem fet i sovint deixar plasmat un "pendent", habilitant un temps d'espera, un continu en el temps que deixava allà una imatge que

¹ Text traduït de l'original en castellà per l'Equip *eipea*.

afavoria representar-nos una propera trobada.

L'Alex començava a poder ordenar el seu pensament a mesura que ordenava el moviment. Treballàvem la permanència de les experiències a través del llibre. Alhora, l'Alex va anar confeint la seva caps de joguines, joguines que trobava sempre en el mateix lloc i ordre en què les havia deixades, va anar podent viuençar la permanència de l'objecte a través de representacions mentals que es feien poc a poc menys efímeres. Era possible veure com podia començar a esperar per parlar, les paraules ja no buscaven ser depositades en l'altre permanentment per evitar perdre-les, de la mateixa manera que els pensaments. Ja no es perdia en el moviment. Ja podia viure la noció d'un continent psíquic que va anar tenint com a punt de partida la representació de sí mateix, treballat a partir del plaer sensoriomotor, el massatge i els jocs d'oposició: construcció-destrucció.

En Tiago no podia esperar a arribar a la sala, no diferenciava l'espai i el temps de treball. Es movia en un continu en el què només buscava donar sortida a les seves angoixes més intenses i jo em sentia atrapada en elles fins al punt d'anul·lar la meua capacitat de pensar i fer. Arribava parlant de la seva angoixa i marxava igual.

En un moment, li proposo que deixem de parlar i que juguem. No es mostra molt convençut, però accepta. Els jocs d'asseguració profunda van ser la via per desbloquejar les fixacions que obsessioaven a en Tiago. A partir dels jocs de maternatge, vam treballar la contenció i reasseguració; vam afavorir la seva autonomia. En Tiago va anar vivenciant en les trobades amb mi una via de sortida a les seves angoixes. El monòleg va passar a ser diàleg, centrat en les seves vivències i amb evident impossibilitat de posar-se en el lloc de l'altre, però que obria espais a l'encontre.

En Juan té cinc anys i va arribar a la meua consulta fa gairebé un any. En la primera trobada amb la seva mare, m'explica que fa un mes que ha començat a dir alguna paraula.

Arriba amb els seus objectes que l'acompanyen, objectes que recolza al seu costat a l'espai d'acollida després d'acom-

panyar a la seva mare a la sala d'espera, indicar-li on seure i deixar la porta quasi oberta, quasi tancada.

Després del temps d'encontre inicial, seguia una rutina quasi exacta cada dia. En Juan es dirigia a la finestra i quedava absorbt en el moviment dels arbres. Quan descriu aquella escena, es tomba i em dóna l'esquena. La identificació sensorial i motriu l'atrapava en la vivència de moviment continu, escenificant la seva angoixa per manca de límits. Això també ho expressava estirant-se a la màrrega i giravoltant sobre la mateixa en una estimulació sensorial que l'atrapava. Va començar a acceptar que l'estrenyés amb un cilindre d'espuma, el que permetia augmentar la seva consciència corporal, com un infant de vuit mesos que, en agafar-se els peus, expressa la seva felicitat per estar complet. Així es mostrava en Juan, feliç en sentir el seu cos de cap a peus.

Fora d'aquest breu moment de plaer, res semblava interessar-li. Per suposat la meua torre romania allà, com el què era concretament: dos cubs, un a sobre de l'altre, que esquivava quan hi passava a prop. Tal vegada, m'estava dient que no estava preparat per jugar la seva diferència respecte a la seva mare o per reafirmar el seu jo. Per tant ni destruir-la, ni construir-la així, evitant activament el joc, em deia que no podia dir encara: aquí sóc jo.

Li oferia diferents opcions i va mostrar interès per la caps de plastilines. En

separava trossets i els introduïa en petits recipients fins a omplir-los. Aquell joc es va repetir durant diverses trobades en què, mica en mica, em va permetre posar paraules a allò que estava fent. Inicialment, tan bon punt jo donava significat a allò, ho abandonava. Els recipients contenien, començaven a ser continents (el joc l'assegurava davant de la seva angoixa de pèrdua) de la mateixa manera que ell podia començar a contenir i guardar pensaments, imatges i així començar a buscar repetir les situacions que li havien generat plaer. Recordava els jocs d'una setmana a l'altra i buscava intencionadament generar l'espai d'encontre que li permetés repetir l'experiència plaent. El circuit va esdevenir un espai de plaer que va habilitar la meua participació donant un valor creatiu a la trobada. Va anar acceptat la torre i construït a partir de la mateixa. El joc del «tat» va sorgir de manera natural i en Juan va començar a anomenar-me «Mónica» quan no em veia i a riure quan em retrobava. L'espai sensoriomotor és facilitador de l'apropiació simbòlica de l'«objecte mare» (Aucouturier. 2004). La torre va anar donant pas a una casa i amb ella la vivència d'un embolcall protector. En Juan buscava tancar el que jo havia construït com a vies d'entrada i sortida: portes, finestres. Tancades amb cura per evitar que res s'escapi. Amagar-se i ser trobat proporciona la seguretat de la permanència d'emocions i pensaments font de plaer (Aucouturier. 2004).

“La torre va anar donant pas a una casa i amb ella la vivència d'un embolcall protector.”

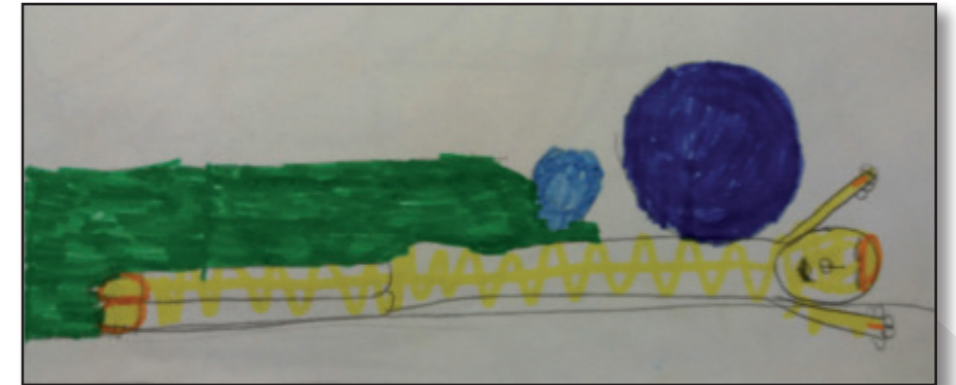
Els cilindres d'espuma es van convertir en cotxes de carreres i així corria per la sala al meu costat, després darrera meu, permetent que al girar-me els cotxes xoquessin per afavorir l'encontre i amb el xoc, les caigudes i el plaer que això generava: el riure i la cerca activa de l'encontre. Les primeres caigudes les podia vivenciar agafant-se fort de la meua cintura. L'angoixa de caiguda representa la por al buit, per la qual cosa en Juan necessitava sentir-se ben sostingut per no caure en ella, per sentir la contenció de l'angoixa i afavorint des del joc la consciència d'un cos real.

El temps de trobada es va estructurar al final de la sessió després de tenir el nucli i aleshores, en arribar, acceptava trobar-nos, recordar i anticipar. Donar un temps a la paraula i la mirada com a via de contacte.

Els seus objectes van començar a quedar en la sala d'espera després d'una consulta en què la seva mare va haver d'esperar fora per motius aliens a la consulta. En Juan va anar cap a la finestra des d'on la podia veure. Aquest cop, lluny del moviment del vent i de les fulles, era a la seva mare a qui veia. Es va angoixar, va plorar i va començar a mostrar-se molt ansiós. La mare era allà, alguna cosa havia canviat, però continuava allà i van poder tolerar l'angoixa ell i la mare. A partir d'aquell dia, en Juan arriba a la sala i es dirigeix a la finestra en què compartim el que veiem i comença ell a anomenar allò que observa. El llenguatge ha aflorat. Tot i fer servir ecològies, tenen un sentit comunicatiu. «La intensitat de l'emoció s'accentua quan es pot associar a una imatge i es pot parlar d'ella» (Aucouturier, 2004, p 70).

L'espai d'asseguració per mitjà del dibuix evidenciava la presència d'angoixes no assumides que amb el plaer viscut en l'espai d'asseguració profunda va anar evolucionant lentament.

Aquell temps de plaer compartit ocupava pràcticament el temps complet de sessió, no obstant, breument ens preniem l'espai per dibuixar aquells cotxes en el seu quadern. En Juan no participava dibuixant, però sí observava, reia quan recordàvem el joc. En sortir a la sala d'espera, explicava a la seva mare a què

“Va començar a acceptar que l'estrenyés amb un cilindre d'espuma, el que permetia augmentar la seva consciència corporal.”

haviem jugat i va poder anar posant paraules a la vivència corporal.

Sóc jo qui dibuixa, és cert, però en Juan expressa gaudi en veure representats moments de la nostra trobada.

Avui la consulta té l'estructura que típicament es planteja, el ritual d'entrada, el nucli i el tancament de sessió (un temps breu que marca, a través de l'entrega del quadern en què hem dibuixat i una forta abraçada, el final de la trobada i l'acord de tornar a veure'ns en set dies).

Però per arribar a això, en Pedro, l'Alex, en Tiago, en Juan i cada un dels nens va fer un recorregut diferent, en temps i en forma, fins a arribar a invertir aquells espais des d'on dir-se i ser escoltats. El camí és més complex, desconcertant i moltes vegades frustrant. Col·locar-se darrera per després acompanyar fins a ser agent actiu i proposar, es diu ràpid però no ho és. De vegades, només a través dels espais de supervisió és possible adonar-se de que aquest procés ha tingut lloc. Per això, el valor de no quedar fixat en un rol o atrapat en l'estructura; el psicomotricista ha d'acompanyar des de l'escolta i el sosteniment, per no deixar de ser un mirall estructurant per al nen, a través de la significació de la seva expressivitat motriu. ●

BIBLIOGRAFIA

Aucouturier, B. (2004). *Los fantasmas de acción y la práctica psicomotriz*. Barcelona: Biblioteca infantil 7. Editorial Graó.

Brun, J.M; Villanueva, R. (2004). *Niños con autismo. Experiencia y experiencias*. Valencia: Editorial Promolibro.

Cecchi, V. (2005). *Los otros creen que no estoy*. Buenos Aires: Grupo Editorial Lumén.

Llorca Linares, M.; Sánchez Rodríguez, J. (2003). *Creciendo juntos: un acercamiento desde la educación psicomotriz a las personas con espectro autista*. *Revista Iberoamericana de Psicomotricidad y Técnicas Corporales*. Nº 10.

Oaklander V. (2004). *Ventanas a nuestros niños*. Santiago de Chile: Editorial Cuatro Vientos.

Peceli, R.; Bensusán, E. (2004). *En los albores del pensamiento. El ser como movimiento o su capacidad de transformación*. “El espacio sensoriomotor”. *Revista Iberoamericana de Psicomotricidad y Técnicas Corporales*. Nº 15.

Rebollo, M.A. (2003). *La motricidad y sus alteraciones en el niño*. Montevideo: Prensa Médica Latinoamericana.

Spitz, R. (1960). *No y sí. Sobre la génesis de la comunicación humana*. Buenos Aires: Editorial Paidós.

Sugrañes, E.; Ángel, M. (2007). *La educación psicomotriz (3 – 8 años)*. Barcelona: Editorial Graó.

Tustin, F. (1987). *Estados autísticos en los niños*. Buenos Aires: Ediciones Paidós.

Wallon, H. (1987). *Del acto al pensamiento*. Buenos Aires: Editorial Psique.